

ПРО ДЕЯКІ НАЗВИ ЇЖИ ТВАРИННОГО ПОХОДЖЕННЯ В СХІДНОСТЕПОВИХ ГОВІРКАХ ДОНЕЧЧИНИ

Стаття продовжує цикл публікацій автора про особливості назв їжі в говірках Донеччини. У ній здійснено структурно-семантичний аналіз частини назв їжі тваринного походження. Докладно розглянуто структурно-семантичні особливості мікропарадигм назв м'яса, жирів та приготовлених з них страв, уживаних у східностепових говірках, а також ареальну поведінку зазначеного сегмента лексики харчування.

Ключові слова: діалектна лексика, лексема, сема, семантична структура слова, східностепові говірки.

Лексико-семантична система діалектної мови як складний і багатограний об'єкт дослідження відображена в роботах багатьох лінгвістів. Наблизитись до об'єктивного та всебічного опису лексичної диференціації певного діалектного континууму або його частини можна насамперед шляхом максимально повного вивчення лексики, здійснюваного поетапно за окремими сегментами системи [Гриценко 1990: 14]. Тому важливу роль в аналізі структури діалектів, визначенні діалектного членування мови загалом відіграє вивчення діалектної лексики за окремими тематичними групами лексики (ТГЛ) та лексико-семантичними групами (ЛСГ) з урахуванням усіх багатовимірних зв'язків та відношень, у яких перебуває лексема з іншими елементами системи.

Метою статті є системний аналіз складу й семантичної структури частини назв їжі тваринного походження у східностепових говірках Донеччини.

Заявлена мета зумовлює необхідність розв'язання таких **завдань**:

1. виявити склад, структурну організацію й семантику лексико-семантичної групи назв їжі тваринного походження в східностепових говірках Донеччини;
2. здійснити структурно-семантичний аналіз деяких назв їжі тваринного походження в східностепових говірках Донеччини;
3. з'ясувати закономірності формування й змін досліджуваної лексики та її семантики в говірках пізньої формації.

Помітне місце серед тематичних груп лексики посідають назви народного побуту, що охоплюють назви меблів та інших хатніх речей, назви посуду й кухонного начиння, назви одягу, взуття, прикрас, головних уборів, назви їжі, напоїв тощо.

На українському діалектному матеріалі лексика, пов'язана з харчуванням неодноразово була предметом спеціальних досліджень, серед яких чільне місце посідають роботи Є.Д. Турчин на матеріалі східнополіських українських говорів [Турчин 1990], З.Т. Ганудель на матеріалі українських говорів Східної Словаччини [Ганудель 1975], Е.Д. Гоци на матеріалі українських карпатських говорів [Гоца 2001: 194-197].

Проте назви їжі, напоїв новостворених українських говорів загалом та східностепових говірок зокрема на сьогодні залишаються маловивченими. Тому актуальність дослідження зумовлена необхідністю докладного вивчення складу, семантики й географії ТГЛ харчування говірок Донеччини. Ця стаття присвячена аналізу назв їжі тваринного походження.

У структурній організації назв їжі тваринного походження домінантною є диференційна ознака (ДО) “продукт, з якого приготовлено страву”. Відповідно всі назви м'ясних страв можна поділити на три лексико-семантичні мікрогрупи: назви їжі з м'яса, назви їжі з жиру та сала, назви їжі зі свинячої крові. Здавна м'ясо й м'ясні страви повсякденно споживали тільки заможні люди. Обмеження споживання м'ясних продуктів обумовлювалося тяжким матеріальним становищем більшості селянських господарств, а тому використовували все – навіть кров забитої худоби. Так, Л.Ф. Артюх зазначає: “З забитої свині майже не лишалося відходів” [Артюх 1982: 33-34].

Лексико-семантична мікрогрупа назв їжі з крові репрезентована в східностепових говірках маніфестантами двох сем: “ковбаса з крові” та “смаження з крові”. Сема “ковбаса з крові” в досліджуваних говірках реалізована майже однотипно: лексемою *кров'я́нка* з варіантами *кров'я́нка*, *кро^aв'я́нка*, *кро^aв'я́нка* та описовою номінативною конструкцією *кров'я́на ковбаса́*.

Порівняймо: *кров'я́нку р'обл'ат' с кро́в'і / добавл'а́ют' йайе́чка / ка́шу // (29) кров'я́нку р'обі́ли з'і свин'а́чих киш'ок / кров' туди́ зали'ва́ли с пионо́м // (10) р'обі́ли дома́шн'у кров'я́ну ковбасу́ / йак порос'а́ р'іже^mмо / то об'азат'ел'но гото́вимо // (81)*. Зрідка назви *кров'я́нка*, *кров'я́на ковбаса́* входять до словника обстежуваних говірок, однак належать до пасивної його частини, що пов'язано з екстралінгвістичними чинниками. Порівняймо: *ми кров'я́ну ковбасу́ неⁿ йімо́ / бо ми правосла́вн'і / і йак вам сказа́т' / йіже^mте все / кр'ім кро́в'і / бо в н'ій йес'т' ду́ша і л'удини́ / і тварини́ // (67)*.

Сема “смаження з крові” маніфестована в досліджуваних говірках однотипно-описовою двокомпонентною номінативною конструкцією *жа́рена кров*. Порівняймо: *і кров'я́нку р'обі́ли / і про́сто кров*

жари́ли / на са́лов'ї або на жи́ру / в основно́му на жи́ру / ви́ли вáli кров на сковор'їдку / ци́бул'ки тудá трóшки / і не^ре^ми́шували / жа́ри лос' / і йли тод'ї / воно́ вку́сне такé // (13).

Іншу лексико-семантичну мікрогрупу в межах ЛСГ назв м'яса, жирів та приготовлених з них страв утворюють назви їжі з м'яса. Усі вони диференціюються за ДО “спосіб приготування”.

Серед таких назв у досліджуваних говірках виділяються репрезентанти сем “проварені страви з м'яса”, “запечені страви з м'яса” або “смажені страви з м'яса”. Усі страви з м'яса в досліджуваних говірках мають загальну назву: *мі́асо* – у більшості східностепових говірок, *м'áсо* – 64, 10, 31, 16, 63, 65, 58, 37, 17, 74, 79; *мн'áсо* – 29, 24, 69, 62, 15, 42, 23, 41, 54, 52, 5, 46, 57. Паралельно вживаються й номени атрибутивного походження: *мі́асне́*, *м'áсне́*, *мн'áсне́*.

До основних назв варених страв з м'яса в донецьких говірках відносимо лексеми на позначення провареної поребрини; домашніх ковбас, начинених м'ясом; начиненого м'ясом і приготовленого як страва шлунка тварини; холодцю.

Передня частина туші з ребрами, поребрина, у досліджуваних говірках має назву: *поре^брі́на* – 18, 56, 22, 49, 4, 30, 64; *пор'їбри́на* – 5, 51, 14, 13, 79, 61, 48; *ре^брі́на* – 9, 80, 71, 72, 20, 63, 1, 50, 2, 13, 55, 81; *пор'їбр'а* – 60, 37, 8, 35, 52; *ре́бра* – 70, 63, 33, 50, 59, 73, 5, 46, 47, 57, 43, 41, 38, 76, 39, 45, 3, 15, 27, 69, 34, 77, 21, 12, 68, 32; *р'обра* – 7, 16; *ребéрц'а* – 39, 26, 29; *р'обришка* – 58, 65, 23, 41, 29, 40, 74; *порéбершч'їнка* – 66; *грудні́нка* – 31; *ребрі́нка* – 24, 54; *ре́бри* – 35; *р'обрушки* – 53; *п'їдрéбéр'їа* – 10. Така фонетична й словотвірна варіативність відображає особливості східностепових говірок, що сформувалися під впливом різнодіалектних контактів та сусідніх російських говірок. У деяких обстежуваних говірках спостерігаємо вживання лексичних різногенетичних дублетів, якими часто є лексеми російської та української мов [Омельченко 1982: 101].

Порівняймо: *р'обришка* // *ре^брі́на* – 65, *р'обришка* // *ре́бра* – 41, 3.

До назв варених страв з м'яса відносимо й назви холодцю – драглистої страви, яку одержують при охолодженні м'ясного відвару з подрібненими шматочками м'яса. У східностепових говірках до таких назв належать: *холоде́ц'* – 11, 33, 63, 65, 25, 28, 7, 50, 59, 73, 1, 10, 34, 22, 49, 27, 31, 5, 52, 57, 35, 8, 47, 4, 20, 17, 60, 54, 38, 72, 43, 71, 80, 76, 39, 9, 48, 69, 2, 24, 3, 15, 23, 42, 30, 41, 45, 14, 62, 13, 12, 77, 74, 68, 36, 21, 53, 56, 81, 75; *холо́дне* – 37, 58, 33, 47, 72, 52, 51, 30, 41, 76, 31, 26, 13, 7, 50, 59, 1, 12, 77, 6, 75, 44, 19, 61, 67, 18, 56, 53; *хо^лло́дне* – 20, 64; *хо^лло^аде́ц'* – 35, 64, 16; *студ'їн'* – 47, 66, 29, 79, 78, 6, 55; *студе^н'н'* – 71, 60, 24, 48, 33, 22, 32, 75, 59, 73; *студе^нне́ц'* – 60, 33. Спорадично в донецьких говірках уживаються лексеми *за́холод* – 8 та *зі́мне* – 53.

Наведені вище матеріали свідчать, що найбільш уживаними в досліджуваних говірках є назви *холоде́ц' (хо^лло^аде́ц')* та *холо́дне (хо^лло́дне)*. Такі номени відомі й іншим українським говорам.

Порівняймо: поліськ. *холоде́ц' “холодний борщ, приготовлений з сироватки, зелені й риби”* [Лисенко 1972: 225], полт. *холоде́ц' “їжа, виготовлена з заохоложеного густого м'ясного навару”* [Вашенко 1960: 99-100], зах.-поліськ. *холодні́ц'а “холодець”* [Аркушин 2000, II: 231]. Функціонування лексем *студ'їн' (студе́н')*, *за́холод*, *студе^нне́ц'*, очевидно, свідчить про залишки впливу поліських та південно-західних українських говірок, що є материнськими для деяких східностепових. Порівняймо: поліськ. *студ'єн' “холодець”* [Лисенко 1972: 206]; поліськ. *за́холод “холодець (з м'яса)”* [Лисенко 1972: 81]; бойк. *студ'їн', студе́ніна “холодець”* [Онишкевич 1984, II: 262]; бук. *студе́нец', студинéц', студ'їне́ц' “холодець”* [СБГ 2005: 530]. Слід зазначити, що в сучасних східностепових говірках назва *студ'їн' (студе́н')* нерідко є маркованою щодо часу використання. Порівняймо: *соврем'єн:ий холоде́ц' / це тод'їшн'їй студ'їн' // (62) тод'ї / ран'їше / називáli студе^н'н' / кáже / вже наваріла студ'їн' // (71)*.

До назв варених страв з м'яса відносимо й репрезентанти семи “домашня ковбаса з м'яса”. В усіх досліджуваних говірках ця сема реалізована описовою номінативною конструкцією *домáшн'а ковбáса (домáшн'а ковбáска)*.

Порівняймо: *Ал'дша м'їй вобич'є кров'їану́ ковбáсу не^н йіс'т' / йа йому́ домáшн'у готóвл'у // (81) йак зар'їжут' кабанá / це знач'їт' са́ло на дру́гий ден' посолі́ли / і ковбаси домáшн'ї робі́ли з мн'áса // (62)*.

До аналізованої лексичної мікрогрупи належать і назви начиненого м'ясом і приготовленого як страва шлунка тварини: *кén'д'ух (кен'д'ушóк)* – 69, 2, 48, 9, 24, 29, 52, 27, 23, 3, 15, 45, 41, 38, 71, 72, 76, 43, 80, 54, 14, 8, 57, 47, 33, 25, 1, 28, 7, 50, 22, 49, 4, 77, 13, 31, 32, 12, 61, 67, 56, 75, 6, 19, 44, 37, 70, 10, 34, 63; *сал'т'їсо́н* – 20, 68, 55, 40, 66, 59, 18, 11, 33; *кóвбик* – 65, 14, 16, 78, 45. Порівняймо: *а тод'ї начин'áli же^нлуóч'ек із порос'áтки / називáвс'а ке^н'д'ушóк / отó бул'ó нар'їжут' туді́ мн'áса / шку́рки із са́ла / начин'ат' / зашї́ют' / тод'ї прова́р'ат' / а тод'ї / йак не^н бул'ó духо́вки / у не^ч'ї при^н'їка́ли / в'їз'мут' тод'ї п'їд той / при^дáвл'ат' п'їд та́кий прес / гн'їти^к п'їдло́жут' / і в'їн та́кий плóський рóби'ц'а // (62)*. Усі вище зазначені назви функціонують і в інших українських говорах.

Порівняймо: полт. *кóвбик “м'ясна їжа, що виготовляється начинкою оболонки шлунка, подібно до ковбаси”* [Вашенко 1960: 46], *сал'ц'їсо́н, сал'т'їсо́н, сал'цисо́н “очищений, промитий і проварений свинячий шлунок, начинений шматочками м'яса, печінки і т.п.”* [СБГ 2005: 475].

Деяким досліджуваним говіркам відома назва *шї́йка “очищена, промита й проварена гусяча шия, начинена шматочками м'яса, печінки тощо”*, що є синонімічною до вище згаданих *кén'д'ух, сал'т'їсо́н, кóвбик*. У таких випадках “на основі полісемічного перенесення (метонімічного – Н. 3.) виникають різноманітні похідні значення, як прозорі щодо семантичного зв'язку з первинними значеннями, так і неусвідомлювані носіями” [Тараненко 1973: 98].

Порівняймо: *начи^н'áli шї́йки гус'ач'ї / отó старáйе^с'а так / шоп дужче до голові одрубáт' / шоп бу́ла до́вга шї́йка / тод'ї оту́ шку́рку з'н'їма́йе^м / тод'ї знізу заши^вва́йе^м / де шї́рше / а де ў́жче / че́рез отé*

наповн'увалос' / туді пупик / не^ч іночка / серце пос'іче^{не} / тод'і трішки добавл'аїе^ш мукічки і одне іайце / при^сол'уйут' / пєрчи^еку трішки туді / ци^бул'ки / не^рем'ішуйу і оце наповн'айу ц'у шійку / тод'і верх заши^еваїу / проварила / тод'і ше в духівк'і зажар'їу / і дуже добра шійка виходит' // (62).

До аналізованої лексичної мікрогрупи можна віднести й назву консервованого тушкованого м'яса – тушонка, що функціонує в усіх досліджуваних говірках і збігається з літературно-нормативною.

Порівняймо: ран'ше у банках тушонку не^з закривали / бул'ї в'їдра емал'ірован'ї / так ото часов ш'іс'т' т'ушут' / а тод'і жсіром зал'їут' / звєрху завїязали / закрили / і стояло йако^с' воні і не^порти^елос' // (13)

Окрему мікрогрупу назв їжі з м'яса утворюють репрезентанти семи “запечене м'ясо”. У досліджуваних говірках на позначення запеченого або смаженого м'яса, печені, вживаються лексеми: жаркє – 20, 35, 66, 49, 22, 13, 62, 48, 26, 14, 45, 42, 5, 52, 51, 75; жаркóйе – 16, 70, 52, 35, 7, 34, 40, 29, 80, 71, 76, 72, 41, 55, 6, 78, 61; жаре^{не} мйáсо – 37, 58, 33, 59, 28, 73, 21, 77, 62, 13, 2, 69, 9, 27, 42, 5, 8, 46, 20, 14, 54, 43, 41, 9, 55, 19, 67, 56; жаре^{не} мн'áсо – 31, 35, 64, 15, 3, 12, 50, 74, 68, 36; жаре^{не} м'áсо – 53, 1, 7, 16, 63, 65, 17, 23, 47, 39; запече^{не} м'áсо – 40, 72, 47, 65, 11, 25; запече^{не} мн'áсо – 15; пече^{не} мйáсо – 37, 32, 79; печен'á – 24, 60, 4; смáже^{не} мйáсо – 13, 22, 18, 32; смаже^{ні}на – 10, 66, 19, 75, 81, 44; т'уше^{не} м'áсо – 7, 65, 57; с'в'їжинá – 80, 23.

Маніфестанти семи “запечене м'ясо” відображають особливості досліджуваних східностепових говірок:

По-перше, із семантичного погляду немає чіткої диференціації назв запечених та смажених страв з м'яса, оскільки запечені м'ясні страви в частині досліджуваних говірок номінуються як жаре^{не} мйáсо (жаре^{не} мн'áсо, жаре^{не} м'áсо), смáже^{не} мйáсо тощо.

Порівняймо: мн'áсо жари^ем або запе^чеш у духівк'і / так воні і називаїе^ц'á жаре^{не} мн'áсо // (15)
мн'áсо готовл'у на см'ал'ц'ї / криш'у багато ци^бул'ї / так воні і називаїе^ц'á жаре^{не} мн'áсо // (50).

По-друге, поширення дублетних і варіантних назв спостерігається не тільки на міжговірковому рівні, а й у межах однієї діалектної мікросистеми.

Порівняймо: запече^{не} м'áсо // жаре^{не} м'áсо // т'уше^{не} м'áсо – 65; жаркóйе // жаркє // жаре^{не} м'áсо // т'уше^{не} м'áсо – 7; жаркóйе // т'уше^{не} м'áсо – 57; жаре^{не} мйáсо // жаркє // смáже^{не} мйáсо – 13; жаре^{не} мйáсо // жаркє – 62, 42, 14.

По-третє, ареальна поведінка репрезентантів досліджуваної семи відображає мозаїчний характер поширення новостворених східностепових говірок, на фоні яких окреслюється лише північний мікроареал донецьких говірок.

Крім того, слід зазначити, що більшість зафіксованих номенів ілюструють фонетичні, словотворчі особливості говірок досліджуваної частини українського діалектного континууму.

До порівняно інноваційних назв відносимо номені кáтл'єти, голубц'ї, гуска з йáблуками, п'їл'м'єн'ї, відомі всім досліджуваним говіркам. Порівняймо: а бул'ó начи^н'али на прáзник гус'á / йáблуками начин'али / заши^в звєрху / там / де бул'á шійка / тод'і йáблука пор'їже^ш / напхнєш пóвну / тод'і тут із:áду зашиїш і в духівк'і не^клі // (23). На фонетичній структурі назв кáтл'єти, п'їл'м'єн'ї позначився вплив російської мови, що нерідко простежується і з компонентами інших ЛСГ назв їжі, напоїв, поширених у східностепових говірках Донеччини.

Окрему лексико-семантичну мікрогрупу в межах ЛСГ назв страв з м'яса та жиру утворюють назви їжі з жиру та сала, що в східностепових говірках є досить численними. Так, сема “тваринний жир” у донецьких говірках реалізується лексемами: жир – 37, 17, 47, 57, 33, 16, 65, 11, 63, 25, 7, 50, 1, 49, 27, 51, 3, 23, 15, 29, 2, 48, 80, 39, 76, 54, 60, 52, 46, 4, 53, 68, 78, 6, 18; жи^вотний жир – 35; внутре^н'її жир – 12, 34, 62, 24, 69, 9, 71, 72, 76, 38, 40; сáло – 21, 79, 19, 75, 36, 67, 10, 22, 73, 33, 64, 47, 70, 5, 45, 42, 2, 77, 4, 36; смáле^ц' – 58, 70, 20, 33, 66, 28, 22, 52, 8, 14, 2, 55, 74, 32, 6, 44, 78, 61, 56, 28, 66, 59; тук – 14; зд'їр – 13, 62, 81, 43; здор – 12, 24 (картосхема № 1). Уживання лексеми тук в одній з досліджуваних говірок свідчить, очевидно, про залишки материнської поліської говірки, континуантом якої є новостворена східностепова говірка н.п. 14.

Порівняймо: поліськ. тук, ток, тук, туок “1) жир із смаженого сала; 2) бараняче сало, лій” [Лисенко 1972: 213]. У більшості досліджуваних говірок назва смáле^ц' уживається на позначення семи “смалець, жир, виготовлений зі свинячого здору, сала”.

Таким чином, у донецьких говірках номен смáле^ц' є полісемічним і функціонує як репрезентант двох сем: “нутряне сало” та “жир, виготовлений зі свинячого здору”.

Смалець, жир, витоплений переважно зі свинячого здору, сала в східностепових говірках має назви: смáле^ц' – 37, 70, 58, 33, 65, 11, 25, 47, 64, 60, 43, 54, 57, 46, 8, 38, 72, 71, 76, 41, 30, 52, 5, 42, 45, 39, 80, 9, 15, 3, 23, 51, 31, 28, 1, 9, 48, 26, 29, 27, 73, 59, 50, 66, 2, 24, 62, 34, 13, 10, 49, 22, 12, 4, 77, 40, 21, 79, 74, 55, 32, 36, 78, 56, 18, 67, 61, 6, 75, 19, 81, 44; с^мáле^ц' – 6, 53, 79, 26, 37; жир – 33, 57, 35, 25, 52, 76, 69, 50, 62, 13, 26, 56, 18; здóр – 57, 24, 34; зд'їр – 66, 44, 4; у говірці н.п. 14 вживається назва се^ре^дковий жир. У переважній більшості східностепових говірок назви зд'їр (здóр), жир та смáле^ц' (с^мáле^ц') диференціюються, як і в літературній мові, як репрезентанти сем-опозитів “неперетоплений здір” : “перетоплений здір”.

Порівняймо: жир / йєс'л'ї с п'уза / знáч'їт' здор / а так жир потопїла / ужє смáле^ц' получáїе^ц'á // (47)
здор / це не^вїтоплений жир / а коли вїтопили йогó / це вже смáле^ц' // (12). Однак у поодиноких досліджуваних говірках назви зд'їр та здóр є полісемічними й уживаються як репрезентанти обох сем – 4, 66, 12, 47.

До аналізованої лексико-семантичної мікрогрупи входять також репрезентанти семи “шкварка, піджарений або вижарений кусочок сала”, що в досліджуваних говірках виражені лексемами: вїшкварка – 33, 7, 50, 73, 47, 57, 46, 8, 42, 51, 23, 3, 27, 26, 29, 2, 24, 69, 30, 41, 38, 54, 80, 13, 62, 34, 10, 40, 4, 78, 6, 19, 56, 67;

віжарка – 16, 63, 33, 28, 64, 58, 37, 17, 20, 47, 64, 5, 52, 30, 72, 45, 79; *шкварка* – 7, 25, 11, 33, 63, 70, 17, 20, 35, 45, 71, 76, 9, 43, 38, 31, 13, 12, 55, 68, 74, 75, 44, 81, 53; *вішкварок* – 4, 12, 77, 22, 49, 66, 8, 15, 39, 65, 59, 21, 61, 19, 36, 18; *шкварок* – 32, 75, 60, 1; *віжарок* – 1, 5, 24, 4, 12, 56, 59; *ушкварок* – 52; *шкварочка* – 67. Вищенаведені номени відображають не тільки збереження рис материнських говірок – порівняймо поліськ. *шкварка*, *вішкварка*, *вішкварок*, *шкварок* “висмажений шматочок сала” [Вешторт 1968: 412], – а й процес утворення нових назв, можливо, за аналогією до вже наявних: *віжарка*, *віжарок*. Назви *вішкварка*, *шкварка* мають у східноstepових говірках найбільші ареали, що зумовлено, можливо, впливом літературної мови, адже, як і в інших південно-східних говорах [Мартінова 2000: 38], значна частина лексем, характерних для східноstepових говірок, є літературно-нормативними. Крім того, на міжговірковому рівні в досліджуваних говірках виявляється вживання граматичних варіантів *вішкварка* і *вішкварок*; *шкварка* і *шкварок*; *віжарка* і *віжарок*.

На відміну від інших українських говорів, у східноstepових говірках репрезентантом семи “відокремлене від м’яса жирове відкладення у свиней” є лексема *сало* (в усіх досліджуваних говірках). Порівняймо: бук. *солоніна* [СБГ 2005: 507], шр’їт [СБГ 2005: 672], бойк. *душніна* “свіже сало” [Онишкевич 1984, I: 241] тощо.

Отже, назви їжі тваринного походження, уживані в східноstepових говірках, характеризують останні як типові новостворені. Аналізовані лексеми відзначаються значною близькістю до інших українських діалектних назв, часто збігаються з літературними номенами зазначених реалій.

Своєрідність аналізованої лексики полягає у збереженні тенденції до значного варіювання (фонетичної структури й граматичної будови) лексем, розвитку додаткових значень в окремих назвах. Характерною рисою назв цієї ЛСГ можна вважати наявність у її складі номенів, що вживаються на позначення так званих харчових заборон. Структурно-семантичний аналіз кожної ЛСГ різних ТГЛ східноstepових говірок дозволяє простежити формування й динаміку досліджуваної лексики в новостворених говірках.

Перспективність полягає в тому, що в науковий обіг уведено новий лексичний матеріал, який може бути використаний для вивчення лексики східноstepових говірок у курсі української діалектології, для порівняльно-історичних, семасіологічних і етимологічних студій слов’янських мов. Новий фактичний матеріал може бути використаний у спецкурсах і спецсеминарах з діалектології у вищій школі.

Скорочення

с. – селище

м. – місто

Індекс обстежених населених пунктів Донецької області

1 – с. Артемівка Амвросіївського району, 2 – с. Андріївка Великоновосілківського району, 3 – с. Антонівка Мар’їнського району, 4 – с. Білецьке Добропільського району, 5 – с. Березове Мар’їнського району, 6 – с. Билбасівка Слов’янського району, 7 – с. Благодатне Амвросіївського району, 8 – с. Володимирівка Волноваського району, 9 – с. Времівка Великоновосілківського району, 10 – с. Верхньоторецьке Ясинуватського району, 11 – с. Глинки Старобешівського району, 12 – с. Гришине Красноармійського району, 13 – с. Гродівка Красноармійського району, 14 – с. Єгорівка Волноваського району, 15 – с. Єлизаветівка Мар’їнського району, 16 – с. Запорожець Тельманівського району, 17 – с. Зачатівка Волноваського району, 18 – с. Званівка Артемівського району, 19 – с. Зелений Клин Краснолиманського району, 20 – с. Златоустівка Волноваського району, 21 – м. Костянтинівна, 22 – с. Корсунь м. Єнакієвого, 23 – с. Костянтинівка Мар’їнського району, 24 – с. Красне Красноармійського району, 25 – с. Кумачеве Старобешівського району, 26 – м. Курахове Мар’їнського району, 27 – м. Мар’їнка, 28 – с. Металіст Амвросіївського району, 29 – с. Максимільянівка Мар’їнського району, 30 – с. Микільське Волноваського району, 31 – с. Мар’ївка Старобешівського району, 32 – с. Михайлівка Олександрівського району, 33 – с. Мічурине Тельманівського району, 34 – с. Новоселівка-2 Ясинуватського району, 35 – с. Новоандріївка Волноваського району, 36 – с. Некременне Олександрівського району, 37 – с. Новогригорівка Володарського району, 38 – с. Новодонецьке Великоновосілківського району, 39 – с. Нескучне Великоновосілківського району, 40 – с. Нелепівка м. Дзержинська, 41 – с. Новомайорське Великоновосілківського району, 42 – с. Новомихайлівка Мар’їнського району, 43 – с. Новопетриківка Великоновосілківського району, 44 – с. Новоселівка Краснолиманського району, 45 – с. Новоукраїнка Мар’їнського району, 46 – с. Новотроїцьке Волноваського району, 47 – с. Октябрське Волноваського району, 48 – с. Олексівка Великоновосілківського району, 49 – с. Оленівка м. Єнакієвого, 50 – с. Олексієво – Орлівка Шахтарського району, 51 – с. Оленівка Волноваського району, 52 – с. Олександрівка Волноваського району, 53 – с. Покровське Артемівського району, 54 – с. Петрівське Волноваського району, 55 – с. Петрівка-2 Олександрівського району, 56 – с. Переїзне Артемівського району, 57 – с. Прохорівка Волноваського району, 58 – с. Приморське Новоазовського району, 59 – с. Розсипне м. Тореза, 60 – с. Рівнопіль Волноваського району, 61 – с. Різнюківка Артемівського району, 62 – м. Селидове, 63 – с. Самсонове Тельманівського району, 64 – с. Свободне Волноваського району, 65 – с. Седово-Василівка Новоазовського району, 66 – с. Сердите Шахтарського району, 67 – м. Сіверськ Артемівського району, 68 – с. Спасько-Михайлівка Олександрівського району, 69 – с. Срібне Красноармійського району, 70 – с. Стародубівка Першотравневого району, 71 – с. Старомайорське Великоновосілківського району, 72 – с. Старолинівка Великоновосілківського району, 73 – с. Степанівка Шахтарського району, 74 – с. Степанівка Олександрівського району, 75 – с. Тетянівка Слов’янського району,

76 – с. Урожайне Великоновосілківського району, 77 – с. Улянівка Красноармійського району, 78 – с. Черкаське Слов'янського району, 79 – с. Часів Яр Артемівського району, 80 – с. Шевченко Великоновосілківського району, 81 – с. Ямпіль Краснолиманського району.

Література

- Артюх 1982: Артюх Л. Ф. Народне харчування українців та росіян північно-східних районів України / Артюх Л. Ф. – К. : Наук. думка, 1982. – 111 с.
- Вешторт 1968: Вешторт Г. Ф. Названия пищи в говорах Полесья / Г. Ф. Вешторт // Лексика Полесья. – К. : Наук. думка, 1968. – С. 366–414.
- Ганудель 1975: Ганудель З. Т. Названия посуды и кухонной утвари в украинских говорах Восточной Словаки / З. Т. Ганудель // Совещание по Общеславянскому лингвистическому атласу: тез. докл. – М., 1975. – С. 255–257.
- Гоца 2001: Гоца Е. Назви хлібних виробів в українських говорах Карпат / Е. Гоца // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства : зб. наук. пр. – Ужгород, 2001. – Вип. 4. – С. 194–197.
- Гриценко 1990: Гриценко П. Е. Генезис и семантическая структура сельскохозяйственной лексики украинских западнестепных говоров : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01. “Украинский язык” / П. Е. Гриценко. – К., 1990. – 21 с.
- Мартинова 2000: Мартинова Г. І. Лінгвістична географія Правобережної Черкащини / Мартинова Г. І. – Черкаси : Відлуння, 2000. – 265 с.
- Омельченко 1982: Омельченко З. Л. Взаємодія лексики східностепових говорів України з лексикою російської мови / З. Л. Омельченко // Лексика української мови в її зв'язках з сусідніми слов'янськими і неслов'янськими мовами : тези доп. – Ужгород : Вид-во Ужгород. ун-ту, 1982. – С. 100–102.
- Тараненко 1973: Тараненко О. О. Лексична полісемія у живому мовленні села Олефірівки / О. О. Тараненко // Українська народна лексика. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДУ, 1973. – С. 92–98.
- Турчин 1990: Турчин Е. Д. Лексика питания в украинских восточнополесских говорах : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01. “Украинский язык” / Е. Д. Турчин. – К., 1990. – 22 с.

Джерела

- Аркушин 2000: Аркушин Г. Л. Словник західноволинських говірок. У 2 т. / Аркушин Г. Л. – Луцьк : Вежа, 2000. – Т. І. – 353 с.; Т. ІІ. – 458 с.
- Вашенко 1960: Вашенко В. С. Словник полтавських говорів / Вашенко В. С. – Харків : Вид-во ХДУ, 1960. – 107 с.
- Лисенко 1972: Лисенко П. С. Словник поліських говорів / Лисенко П. С. – К. : Наук. думка, 1972. – 260 с.
- Онишкевич 1984: Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : У 2-х т. / Онишкевич М. Й. – К. : Наук. думка, 1984.
- СБГ 2005: Словник буковинських говірок / [за ред. Н. В. Гуйванюк]. – Чернівці : Рута, 2005. – 688с.

Статья продолжает цикл публикаций автора про особенности названий пищи в говорах Донетчины. В ней осуществлен структурно-семантический анализ части названий пищи животного происхождения. Подробно рассмотрены структурно-семантические особенности микропарадигм названий мяса, жиров и приготовленных из них блюд, употребляемых в восточнестепных говорах, а также ареальное поведение отмеченного сегмента лексики питания.

Ключевые слова: диалектная лексика, лексема, сема, семантическая структура слова, восточнестепные говоры.

The article continues the cycle of author's publications about the features of the names of meal in the local dialects of the Donetsk region. The structural and semantic analysis of part of the names of meal of animal origin is carried out in it. The structural and semantic features of microparadigmes of the names of meat, fats and foods made of them used in the Eastern-steppe local dialects, and also the areal behavior of the marked segment of vocabulary of feed, are thoroughly considered.

Keywords: dialectal vocabulary, lexeme, seme, semantic structure of word, Eastern-steppe manner of speaking.

Надійшла до редакції 23 вересня 2012 року.

